

	<i>Gazdaság, gazdaságpolitika, anyagi kultúra</i>
	<i>Népesség, település, életmód</i>
	<i>Egyén, közösség, társadalom</i>
	<i>Politikai intézmények, eszmék, ideológiák</i>

KÖZÉPKORI ÉLETMÓD ÉS MŰVELŐDÉS, ÉS A RENESZÁNSZ ÉS A HUMANIZMUS

A középkori társadalom a 9-10. századra alakult ki, és a mezőgazdasági fejlődés, mely technikai és módszerbeli újításokat hozott a 11-12. századra teljesedett ki.

Gazdasági átalakulás

Az európai középkor új, fejlettebb szakaszának kialakulása az ezredforduló tájékán a mezőgazdaságban indult meg. Az európai világ a 10-11. században kezdte csökkenteni azt a különbséget, amely elválasztotta az akkor sokkal fejlettebb termeléssel, technikával, tudománnyal és művészettel rendelkező Bizáncból, Kordovától, Kínától vagy Indiától.

Nyugat-Európában az erdőségek és a mocsárvidékek művelhetővé tételére indult nagyszabású vándormozgalom a 10. századtól. A 11. századtól a cisztercita szerzetesrend apátságai telepedtek meg erdők és mocsarak között, s hoztak létre 200-300 hektár területű, korszerűen szervezett gazdaságokat, amelyeket a szolgálotestvérek műveltek meg. A 12. században indult meg a német parasztság tömeges elvándorlása a tőlük keletre lévő szláv területekre. Irtásföldjeiket, szőlőiket szabadon öröközhették, vagy éppen el is adhatták. Így alakult ki ezeken a területeken a bevándorlók szabad paraszti rétege (hospesek).

Nyugat-Európa lakossága ekkor gyér volt, de ugyanakkor nagyszámú a megtermelt élelem mennyiségéhez képest. A paraszt legjobb esetben az elvetett termés háromszorosát takaríthatta be, ezért általában húsvétig megélt belőle, de utána alkalmi táplálékokkal kellett beérnie.

A válságból kivezető út jelei a Rajna és a Loire folyók közötti területeken mutatkoztak meg először, majd innen terjedtek tovább. A kötött talajokat is megművelték az ökrök vontá kerekeseivel, amelynek vasalkatrészei is voltak. A szügyhám és a patkolás pedig megtízszerezte a ló teherbírását. A jobb szántás által megnövekedett termelékenységű talaj a vetőmag ötszörösét is megadta.

A mezőgazdaság átalakulása megalapozta a nyugat-európai gazdaság és társadalom erőteljes fejlődését. A következő századokban a korábbiakhoz képest túláradó bőség nagy népességnövekedéshez vezetett. Mindez a nyugat-európai világ terjesztésével is együtt járt.

Társadalmi változások

A 11. század egyházi emberei, amikor az emberi társadalom tagozódását akarták megmutatni, arról írtak, hogy az embereknek az Úr akaratából három csoportja van: egyesek imádkoznak, mások harcolnak, a nagy többség pedig dolgozik.

A hűbéri lánc

Ahogyan a nagy hűbérurakat hűbéri eskü kötötte az uralkodóhoz, úgy kapcsolódtak a kisebb-nagyobb földbirtokosok is a hűbéri kötöttségek révén a nagyurakhoz. A hűbéres köteles volt urát fegyveresen saját embereivel együtt támogatni, hűbérura viszont őt tartozott segíteni mindenivel szemben. A hűbéri viszony felbonthatatlan és öröklődő volt.

Mivel a korszakban a hatalom alapja a földbirtok (latinul: *feudum* innen a korszak neve: *feudalizmus*) volt, az új előkelők a római nagybirtokosokból és a germán törzsfőkből állt, ők lettek a földbirtokosok. A feudalizmus társadalmának másik rétege a termelők, azaz a parasztok voltak.

A vezető réteget képviselő földbirtokosokból királyok emelkedtek ki, és kénytelenek voltak földjeiknek egy részét szétosztani. Ugyanis az önellátás szintjén álló gazdaságokból nem lehetett elvonni a jövedelmeket, s ebből fizetett hadsereget vagy hivatalszervezetet fenntartani. A gazdaságok kevés felesleget termeltek, s azt sem lehetett pénzzé tenni. Tehát az uralkodó réteg kialakulása is tükrözte a gazdaság széttagoltságát. Éppen ezért benefíciumokat (birtokadományok) adtak ki, hogy a termelésből származó jövedelem fedezze a katonaság költségeit. A birtokadományt kapott előkelők, azonban előbb-utóbb szembekerültek királyukkal, mivel a hálán kívül semmi nem kényszerítette őket a hűségre. Ezért a királyok arra törekedtek, hogy kötelességeket is fűzzenek az adománybirtokokhoz. Az ilyen fegyveres szolgálathoz kötött földet hűbérbirtoknak, feudumnak, míg tulajdonosát hűbéresnek nevezzük. Ezzel az eljárással a királyok örökíthetővé tették a földet, ezt hűbéri eskühöz kötötték. Aki a földet adta: hűbérúr (senior), aki kapta: hűbéres (vazallus). Kialakult a hűbéri lánc, a különböző földadományokból adódó függéseken keresztül. A legszegényebb vazallus 1 katona kiállításához elegendő földet kapott. Abban az esetben, ha nem volt a földnek örököse, viasszaszállt a királyhoz.

Az uralkodó

A hűbéri láncolat élén az uralkodó állt a 11-13. században is, bár hatalma a széttagolódás következtében nem mérhető Nagy Károlyéhoz vagy I. Ottóéhoz. Ennek ellenére a korszak társadalmi ragaszkodtak az uralkodói cím betöltéséhez, mert úgy érezték, hogy az uralkodói jelvényeket birtokoló, előírással és szertartással megkoronázott, az egyház által felkent király vagy császár hiánya nagy szerencsétlenség az országra.

A nagyurak

A 11-13. századi Nyugat-Európában a hatalom tulajdonképpeni birtokosai azok a nagyurak, akik olykor országresznyi területek korlátlan urai. Hatalmuk gazdasági alapja a zárt, önellátó gazdálkodás.

Lovagság

A 11. századtól a feudális társadalom uralkodó osztályához való tartozást jelentette a lovagsághoz való tartozás. Ekkor alakult ki az a hadviselési mód, amelyeknek csatadöntő elemét a páncélos lovasság rohama jelentette.

Egyház

A harcos lovagság mellett a feudális uralkodó osztály másik rétege a papság volt. Az egyház volt a műveltség egyetlen hordozója, továbbá a kor emberei életük legfontosabb eseményeit és hétköznapijait el sem tudták képzelni az egyház közreműködése, áldása nélkül. Az egyház szentesítette a társadalmi rendet a hívők számára. A feudális társadalomban az egyház is feudális jelleget öltött. Az egyház főméltóságai: az érsekek és a püspökök, valamint a kolostorok vezetői. Ugyanakkor viszont az érsekek és a püspökök hűbérurakká váltak, és magánhadsereget tartottak.

Egységes jobbágyság

A termelői réteg a korábbi rabszolgák, a colonusok (kisbérlők), valamint a szabad germán parasztokból állt. Megkapták a termeléshez szükséges földet, emellett használati jogot is. Kötelezettségeket is vállaltak. A római eredetűeknek ez jogilag is felemelkedést jelentett, de a germánoknak süllyedést. A katonai szolgálat is sújtotta őket, s mivel ezt anyagilag nem tudták teljesíteni, ezért inkább lemondtak a szabadságáról és egy földbirtokos védelme alá helyezték magukat. A 10-11. századra kialakul e három réteg egyesüléséből a jobbágyság. Földjével szabadon rendelkezhetett: örökíthetővé tette, el is adhatta. Ezenkívül azonban különböző szolgáltatásokkal tartozott földesurának: munka, azaz a robot, termény egy részének beszolgáltatása, később ez pénz formájában.

Városok fejlődése

A mezőgazdaság átalakulása és a megnövekedett termésátlagok egyik legfontosabb következményeként lehetővé vált az európai városok, az ipar és a kereskedelem gyors fejlődése a 12-13. században. A mezőgazdaságban megtermelt élelmiszertöbblet alapfeltétele volt a városfejlődésnek.

A városlakó polgár megkötöttség nélkül rendelkezett tulajdonával. A városi önkormányzat fő jellemzői: szabad bíróválasztás és bírászkodás, saját adószedés, saját igazgatás, szabad plébánosválasztás. E jogokat azonban pénzzel, sokszor harcok árán lehetett csak megszerezni a város birtokosától. Községeik megszervezését a távolsági kereskedők kezdték: kommunákba tömörültek érdekeik védelmében.

A városokat fallal vették körül, az utcák szűk sikátorokká váltak, nem volt csatornázás, a népesség így ki volt téve a járványoknak. A városvezetést a főbírói vagy a polgármesteri tisztelet a gazdag távolsági kereskedők rétege, a patrícusok tartották kezükben.

A polgárság zömét a házzal és műhellyel rendelkező iparosmesterek alkották. A mesterek szakmánként céhekbe tömörültek, ezek érdekvédelmi szerveződések voltak. Biztosították a piac szabályozását, korlátozták az iparúzókat számát, üldözték a kontárokat.

A lakosság nagy részét a polgárjoggal nem rendelkező plebsz alkotta, ők alkalmi munkákból éltek.

Mindennapi élet

A középkor embere számára döntő volt egyházához való tartozása és a kor társadalmában elfoglalt helye, és az, hogy milyen joghatóság alá tartozik, milyen kiváltságai vannak. A középkori családban mindennapos volt a halál, együtt kellett vele élni. A gyerekeknek mai értelemben nem volt gyermekkoruk, mivel már egészen kicsi korukban „furcsa felnőttként” kezelték őket.

A skolasztika

A kora középkorban a katolikus egyház sokat megőrzött az ókor műveltségének elemeiből, elsősorban a latin nyelvet és az írásbeliséget. A műveltséget e korai időszakban az egyházatyák műveinek tanulmányozása jelentette.

Ekkor került sor Arisztotelész – és az antik kultúra - újbóli felfedezésére, amit a tartós arab-keresztény kölcsönhatás mozdított elő. Ismét megjelent a kételkedés, az okok keresése, a logika tisztelete. Megszületett a teológia.

A 12. században pezsgő szellemi élet alakult ki a városok székesegyházi iskoláiban. Ebben a században egy új oktatási forma jelent meg: az egyetem. Önkormányzattal rendelkező szervezetként jöttek létre. A teljes egyetem négy fakultásból állt: a szabad művészetek¹, a teológia, az orvosi és jogi fakultás.

Lovagi kultúra

A kora középkor végére kifejlődött a nehézpáncélos harcos, mely elnevezés lovag felszerelésére utal. A lovagi tornák légkörében alakult ki a lovagi eszmény, mely az erőn, bátorságon, ügyességen kívül kiegészült a gyengék, a nők, az elesettek védelmével. A lovagi tornák nélkülözhetetlen kelléke volt a lovagi költészet, s íróik, a trubadúrok.

A román és a gót építészet

A 11-12. században a gazdasági fellendülés Nyugat- és Közép-Európában a román stílus kialakulásához vezetett. Jellemző rá: tömör formák, falak és egyszerű, áttekinthető szerkezet. Római mintát követtek a félköríves dongaboltozatok. A 12. század végétől hódított tért az új stílus, a gótika. Jellemző rá: hatalmas ólomüveg berakásos ablakok, csúcsíves boltozatok, magas, gazdagon csipkézett, karcsú tornyok.

¹ A hét szabad művészet: nyelvtan, retorika, dialektika, csillagászat, számtan, mértan, zene.

A humanizmus és a reneszánsz Itáliában

A reneszánsz nemcsak egy meghatározott művelődéstörténeti korszak elnevezése, hanem az ebben a korban érvényesülő egyetemes stílusirányzat is.

A gazdasági fejlődés – legkorábban Észak-Itáliában – lehetővé tette egy új osztálynak, a polgárságnak a kialakulását és fokozatos megerősödését. Az itt levő nagyobb városok, hamarosan a kézművesség és a kereskedelem központjaivá váltak, és az itt élő polgárság a feudalizmus bilincseinek lerázása után településeiket városállamokká szervezték. (Firenze, Genova, Padova, stb.) Egyik legjelentősebb ezek közül Firenze, amely hatalmát és gazdagságát virágzó iparának, kereskedelmének és híres bankjainak köszönhetette. A bankárcsaládok gyakran főleg óriási vagyonuknak köszönhetően politikai hatalomra is szert tettek. Leghíresebbek talán a Mediciek². A művészeti emlékek, templomok és paloták jelentős része a 15. századból való, amikor a család két kiemelkedő tagja állt a város élén.

A humanizmus a reneszánsz szerves része, a reneszánsz polgárság világi életszemlélete.

Az olasz városállamok meggazdagodott, saját sorsát, államát irányítani tudó polgársága új életformát alakított ki, új eszméket kezdett magáévá tenni. Az életet és annak szépségeit szabadon akarta élvezni. Megnőtt az egyéniség szerepe, a képzőművészeti és irodalmi művek alkotóira már nem volt jellemző a névtelenség. Tudatos programmá vált az ember harmonikus kiművelése, ez volt a humanizmus eszméje. A meggazdagodott itáliai polgárság – kb. a 14. század elején – életfelfogásának igazolására feltámasztotta az ókori görög és római kultúrát. Az antik kultúra „újjauszületése”, másszóval reneszánsza hozzávetőlegesen 1300-tól 1600-ig tart. A középkor és a reneszánsz között igen nagy mértékű az átmenet. A bizonyos mértékű vallási közömbösség és csupán névleges ragaszkodás jellemzett nem egy humanistát, de egyáltalán nem kívántak felidézni valamiféle antik pogány kultuszt.

A Mediciek Firenzében – a 15. században – elsősorban a képzőművészet vált az új gondolati és érzelmi tartalmának legfőbb kifejező eszközévé. A hagyományos bibliai témákat evilági szellemben dolgozták fel a festők, tanulmányozták az anatómiát, kidolgozták a perspektíva elméletét. A festők közül érdemes megemlíteni Giottót, Botticellit, Leonardót, Michelangelót, Raffaellót, Tizzianót, Dürert. Többen közülük más művészeti ágakban is alkottak, pl. Michelangelo, vagy Leonardo, aki a művészetén kívül tanulmányozta az anatómiát, aerodinamikát, mechanikát, kémiát, stb. Az építészetben a függőleges tagoltságot felváltotta az erőteljes vízszintes tagoltság, közülük érdemes megemlíteni Brunelleschit.

Hazánkban a Mátyás király korában beáramló reneszánsz művészet kivirágzását a török uralom megakadályozta. Néhány épület maradt csak meg, mint pl. az esztergomi Bakócz-kápolna, a sárospataki vár egyes részei. Mátyás budai és visegrádi palotájából ugyancsak csupán töredékek kerültek elő.

² ejtsd: medicsi